

odgovara tragični ton. Izmena identiteta iziskuje kao osnovu nepopustljivo uverenje da socijalistička prošlost zaslužuje samo zgražavanje. To je poslekomunistička normalnost u kojoj se nekonformističke višeslojne ocene socijalizma odbacuju kao anahrone. Trebalo je preživeti, tvrde današnji antikomunisti, pa otuda nedostatak otpora. Na delu je radikalni diskontinuitet normalnosti: minulo ćutanje u socijalizmu radi preživljavanja kao normalno ponašanje s jedne i današnja glasna i isključiva demonizacija totalitarizma i prikazivanje sebe kao žrtve s druge strane. U etičkom pogledu teško je taj diskontinuitet i paradoks objasniti. Ali sa političkog stanovišta glavni problem je kako skinuti sa sebe odgovornost za ponašanje, ili bar za ćutanje u minulom režimu (Barbu 2000, 22). Zato je konvertitstvo najčešće nepriznato preneglašeno pokajanje. U sociološkom pogledu taj krizni mentalitet važno je istaći kao uzrok širenja iskrivljenog prevladavanja prošlosti koje u početku može biti nametano odozgo, ali ga tek kriza omasovljava. Naime u krizama konformisti zarazno prihvataju radikalni raskid sa prošlošću, jer u strahu od egzistencijalne ugroženosti preko demonizacije prošlosti traže novu viziju izbavljenja.

Društveni podsticaji prerade prošlosti kod zemalja u tranziciji bili su naročito dramatični. Realnom društvenom ugroženošću može se objašnjavati zarazno širenje revizionističkog prevladavanja prošlosti. R. Darendorf je uočio tri dimenzije prisustva prošlosti u poslesocijalizmu: otuđenje, utopiju i dogmatizam (Cit. prema Melich 1997). Otuđenje se ogleda u poricanju ranijeg komunističkog statusa, ali se utopija premešta na novu viziju poželjnog društva. Jača dogmatska vera u novu utopiju – harmoničnu zajednicu privatnih posednika. Pojedinci zahvaćeni krizom i dezorijentisani odbijaju stari autoritet, ali ne znaju koji deo njegovog nasleđa hoće da zadrže. Odnos prema prošlosti je protivrečan: anarhičnu sklonost za ukidanjem starog prati istovremeno traženje državne zaštite i sigurnosti, tj. dela nasleđa iz socijalizma. Postojanje protivrečnosti između odbacivanja socijalističke prošlosti i daljeg traženja paternalističke zaštite i sigurnosti od države potvrdili su rezultati empirijskih istraživanja u mnogim istočnoevropskim zemljama (Melich 1997). Mnogi se u načelu slažu sa tržišnom privredom i privatizacijom, ali se ne mire sa tim što su neki bogatiji. Na delu su tzv. "zamka iluzije" i nerealna očekivanja. Posle sloma realnog socijalizma, mnogi njegovi protivnici uverili su se da sloboda ne znači automatski i sreću. Etički vakuum istekao je iz sloma moralne saglasnosti unutar ranijih slojeva i socijalne sigurnosti. To je zateklo mnoge nespremim i kod suočavanja sa prošlošću. Izlaz je tražen u manipulisanju istorijom. Dezintegracija stare vlasti i centara autoriteta, nedostatak čvršćeg autoriteta, izmene društvene strukture, stvorili su nove situacije u kojima su se mnogi našli dezorijentisani kako u pogledu budućnosti tako i u odnosu prema prošlosti (Melich 1997). U doslovnom smislu egzistencijalna pometenost, u kojoj je nova sloboda iziskivala pojačani pritisak odgovornosti, preuzimanja rizika i neizvesnosti u budućnosti, tražila je uzroke krize u izmenjenom gledanju na prošlost. Stvarao se mentalitet sklon prihvataju radikalno prerađene istorije. Cinizam, nesigurnost i fatalizam, frustracije i stres tražili su odgovarajuće psihičke, mentalne, političke i socijalne kanale izražavanja. Važna osnova novog identiteta i objašnjenja krize istovremeno bilo je svaljivanje tereta na prošlost. Što je kriza bila žešća (od nezaposlenosti do rata), ugroženima je bila potrebna radikalnija prerada prošlosti. Po pravilu rehabilitacija antiheroja (ustaša, četnika, belogardejaca) bila je socijalnopsihološka osnova prihvatanja revizionističkog tumačenja opterećene prošlosti. Nova istorijska slika centrira se oko žrtava socijalizma (od fašističkih kvislinga do liberala). Na sličan način, kao što je utvrđen rast alkoholizma kod poslesocijalističkih režima, ne bi bilo teško pokazati i socijalnopsihološku korelaciju između frustriranosti i prihvatanja radikalne revizije prošlosti. Nešto drugačiji izraz